

Передмова

Повномасштабна війна з лінією фронту у кілька тисяч кілометрів, розходом боеприпасів, як під час Другої світової, ударами в глибокий тил та інформаційно-психологічними операціями зачепила всіх.

Так, одні міста вона вже встигла зрівняти із землею, а в інших ще не було жодного прильоту, однак цвинтарі зі свіжими могилами, над якими майорять прапори, є по всій країні.

Так, одні люди пережили катування, окупацію, полон і втрати, а інші втекли у Європу, але психолога, імовірно, потребуватимуть і ті, і ті.

Війна зачепила всіх, і йдеться тут не про порівняння травм, вивищення чи знецінення. Вибух снаряду не може уразити однаково — хто до нього ближче, поплатиться життям, хто далеко — почує тільки звук. У 2014 році багатьом вдавалося проігнорувати війну, зробити вигляд, що її нема, у 2022-му так уже не вийшло.

Не буде перебільшенням, якщо я скажу, що ми маємо понад 40 мільйонів історій російсько-української війни. Для когось вона почалася ще на Майдані, для когось — у 2014-му, для решти — у 2022-му. Є такі, що вважають, буцім цій війні насправді 300 років, а є навіть такі, що думають, ніби вона уже закінчилася.

Ця книга — це розповіді людей різного віку, різних професій і бекграундів, які постановили долучитися до війни. Усі вони могли зайняти пасивну позицію безпорадних обивателів, але вирішили вчинити інакше.

У певний момент біографії герої цієї книги пройшли умовну точку У, точку України: усвідомили її важливість і вирішили за неї боротися — кожен і кожна у свій спосіб. Хтось пішов на фронт, хтось зайнявся волонтерством, хтось — документуванням і осмисленням.

Я просив героїв розповісти про все своє життя — від народження і до моменту розмови, щоб так зробити зріз поколінь, історичних процесів і світоглядних зсувів.

Наймолодшій героїні на момент нашої розмови було сім років, найстаршій — дев'яносто один. Саме за віком я вирішив посортувати розповіді, щоб читач побачив, як (чи?) відрізняється сприйняття війни у різних поколінь.

Цій книзі можна зробити два зауваження, тож відразу спробую на них відповісти.

Зауваження перше: війна ще не завершилася, навіщо ця книга?

На момент написання цієї передмови війна триває дев'ятий рік, а повномасштабний етап перевалив уже за півтора року. За такий період людське сприйняття може змінитися кілька разів: спогади стираються, шрами зарубцьовуються, з'являються нові рани. З деякими героями книги я спілкуюся доволі часто і помітив це. Людина, яка давала мені інтерв'ю у серпні 2022 року, і ця сама особа через пів року — абсолютно різні. Я певен, що нове інтерв'ю цілковито відрізнялося б від попереднього. Ця книга не претендує на синтез і узагальнення — це зріз і документалістика, тут і тепер, *in medias res*.

Зауваження друге: чому саме ці герої, а не інші?

Як я уже казав, російсько-українська війна має понад 40 мільйонів історій. Частина героїв книги належить до кола мого спілкування, частину я добирав так, щоб висвітлити певні аспекти війни для об'ємності зображення. Звісно, повну картину в одній тоненькій книзі не намалюєш, але це моя спроба нарисувати. Добір героїв — це також воєнне хитросплетіння. Були такі, що не відповіли на мої дзвінки і повідомлення, були такі, у яких мені не вдалося взяти інтерв'ю, хоча ми домовлялись. Були інтерв'ю, що коштували багатьох нервів і часу, а були цілком випадкові і легкі.

В Евклідовій геометрії точка — це основне поняття: точне положення у просторі, що не має ні довжини, ні ширини, ні об'єму.

Архімед своєю чергою просив дати йому точку опори, щоб перевернути світ.

«Точка У» — це старий радянський ракетний комплекс. Станом на 2014 рік, після розкрадань і урізань арсеналу холодної війни, це був чи не найпотужніший аргумент наших Збройних Сил. Однак символічна точка У, про яку ця книга, — значно сильніша за ці ракети, оскільки вона світоглядна.

Певною мірою, точка У — евклідівська: через неї проходить і заломлюється вектор біографії людини, після чого точка стає архімедівською — допомагає героям перевертати світ: спочатку власний, а потім довкола себе.

Сподіваюся, ця війна закінчиться не так, як сто років тому. Людей з пройденою точкою У зараз набагато більше, ніж тоді, тож нам має вдатися провести лінію на кордоні з Росією, за яку та більше не посміє лізти.

Вероніка Крамаренко

(7 років)

6 листопада 2022 року я йшов тихою набережною типового Ужгорода і побачив маленьку дівчинку, яка продавала власноруч виготовлені мотанки-обереги, а гроші збирала на десантно-штурмовий батальйон. Я запропонував дівчинці записати інтерв'ю, і вона охоче погодилася. За пару кроків стояла її мама, яка вирішила не втручатися у нашу розмову. Вероніці всього 7 років, але вона знає, що таке прильоти, біженство і тепловізор. Її дитинство забрала війна.

Мені сім років, скоро буде вісім. Я у другому класі — у 2-Б і 2-Д*. У школі мені подобаються усі предмети. Я люблю малювати і ще я граю у шахи**.

Коли почалася війна, то вночі я з мамою і татом почула вибухи. Батьки не могли вирішити, що нам робити і куди піти — у татову піцерію чи у музей, де працює мама. Вирішили поїхати у піцерію***. Туди приходили поліцейські їсти.

* У миколаївській школі і перечинській, де зараз навчається Вероніка.

** Вероніка грає у шахи з 4 років.

*** Вероніка мешкає біля трьох військових частин. Коли росіяни намагалися зайти у місто, бої точилися саме там. Піцерія батька Вероніки,

Я їм робила каву, чай і ляльки-обереги. І за це вони дарували шоколадки і квіти. Одного разу на восьме березня поліцейські подарували мені консервовані сосиски, бо мій тато їм розповів, що я дуже їх люблю.

Я намагалася розважати поліцію, грала з ними у шахи, вигравала у них, але одного разу піддалася, і вони виграли.

Найстрашніше було, коли ми чули вибухи і бігли у підвал, тоді біля піцерії дуже часто прилітало. Я повісила там ляльку-оберіг, і вона береже це місце.

У Миколаєві ми пробули до кінця квітня, а потім зникла вода, і тато відправив нас із мамою в Італію. Ми жили там три місяці, а потім приїхали на Закарпаття, у Перечин.

В Італії мені не сильно подобалося. Я пробувала говорити італійською. Коли хтось зі мною знайомився, то я питала: «Ду ю спік інгліш, Італія?». Там була піца, вона мені не дуже сподобалася, у Миколаєві краща. У татовій піцерії у її трохи сама допомагала робити тьоті Олі.

Тут в Ужгороді я вирішила продавати свої мотанки, ляльки-обереги, бо дідусь служить у 79 ОДШБ, і я хочу купити йому тепловізор*. Він коштує 15 тисяч гривень, я знайшла його в інтернеті і за місяць хочу назбирати достатньо грошей. Це третій раз, як я продаю ляльки. Уже назбирала 4000 гривень.

Іноді до мене приїжджає тато, і ми також їздимо в Ужгород. Тато привозить мені подарунки, відправляє сюди посылки. Коли в останній раз приїжджав, то привіз мені дві

що розташована у центрі міста, після повномасштабного вторгнення почала працювати цілодобово, зокрема для поліції та військових, щоб ті могли зігрітися і поїсти. Коли відбулася розмова (листопад 2022 року), тато дівчинки продовжував волонтерити у власній піцерії у Миколаєві.

* Ідея цілком належить самій Вероніці, вона виготовляє ляльки у вільний від навчання час.

великі картини, щоб я їх розмалювала. Першу вже домальовую. На ній місток.

З дідусем спілкуюся по телефону. Він розказує, яка обстановка, як у нього справи.

Мої кішки чекають мене у Миколаєві. Ще у мене були три равлики-ахатини, але бабуся їх не вгледіла, і вони померли. Равлики були он такого розміру.

Я мрію повернутися у Миколаїв, там моя батьківщина, і щоб ця гадина не поверталася і вмерла. Коли я туди приїду, то приїду додому, покладу речі і піду через дорогу до дідуся.

Валерія Єжова

(11 років)

Про Валерію Єжову з'явилося багато матеріалів у ЗМІ — не тільки українських, але і міжнародних. Розповіді про її ініціативу грати у шашки за гроші на ЗСУ здобули багатотисячні поширення у соцмережах. Сама Валерія дещо втомилася від журналістів і їхніх однакових запитань, але на розмову зі мною, з дозволу батьків, погодилася. Ми зустрілися у кондитерській на київських Позняках 7 вересня 2022 року. У Валерії уже почалася школа, свою фандрейзерську ініціативу, хоч і меншою мірою, вона продовжила.

Я народилася 29 липня 2011 року у Києві. Зараз навчаюся у шостому класі школи № 111. Мій улюблений предмет — українська мова. Дуже люблю грати у футбол. Майже кожного дня виходжу на подвір'я і граю з хлопцями.

Коли я була у другому класі, у нас відкрився гурток шашок, і я туди пішла. Три роки поспіль ставала чемпіонкою Києва, а в 2021 році виграла також чемпіонати України, Європи і світу серед дівчат до 10 років.

Окрім шашок, ходжу на гуртки дівчачого футболу, роботехніки та сувенірних іграшок.

× 17 ×

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](https://kniga.biz.ua)

У мене дві кішки — Емі та Моніка — і кролик Пушок.

24 лютого я прокинулася десь о пів на десяту. Уроки у мене починаються о дев'ятій, і я здивувалася, чому мене не розбудили. Я вийшла на кухню і побачила, що тато також не пішов на роботу. І тут мама мені сказала, що почалася війна і що у школу я не піду.

Спочатку тато хотів нас відправити на дачу до дідуся і бабусі у Бучанський район, бо усі думали, що росіян цікавить Київ, а не передмістя, але зараз ми дуже радіємо, що туди не поїхали, бо там було дуже небезпечно.

26 лютого ми спали, нас розбудили батьки, бо була повітряна тривога. Крізь вікно у вітальні ми побачили ракету, вона летіла дуже близько. Було навіть чути її свист. Ми побігли у підвал і чули вибухи.

Тиждень ми прожили у шкільному підвалі, а потім тато залишився у Києві, а я з мамою і молодшою сестрою поїхала у Львів. Нас прихистили знайомі. Там було майже не страшно. Я почувалася у безпеці, але боялася, що щось попаде у мій дім, у якому тоді був тато і тварини, а ще було страшно за дідуся і бабусю, з якими у нас не було зв'язку. Ми не знали, чи вони живі.

Коли звільнили Київську область, ми повернулися у Київ. Я дуже хотіла допомогти нашій армії. Мама запитала мене, що я вмю робити найкраще. Я сказала, що грати у шашки. Так виникла ідея проводити поединки зі всіма охочими. Якщо вони програють, то мають зробити добровільну пожертву на армію.

Мама, якщо чесно, не дуже хотіла, щоб я це робила, відтягувала цей момент. Вона боялася, що ідея може не мати великого успіху, тому спочатку я поїхала на шашковий табір в Угорщину, а коли повернулася, ми вирішили спробувати.

Коли мама пішла у магазин за продуктами, я сіла біля входу у супермаркет із шашковою дошкою і табличкою «На ЗСУ. Граємо — допомагаємо!», і коли мама вийшла, біля мене стояла черга охочих пограти.

У перший день я збрала 1200 гривень і вирішила продовжити. Зі мною грало приблизно 20 осіб на день. За два місяці я провела понад 400 поєдинків. Грала по дві години. Ти ніби сидиш і нічого не робиш, тільки граєш, але голова працює, і це дуже втомлює. А ще було літо, спека.

Спочатку я грала біля входу у супермаркет, потім мене почали запрошувати на благодійні турніри. За весь час у мене виграло тільки троє людей. Коли на вулиці грала, то траплялися нічії, але ніхто не вигравав. А от коли я грала з кандидатом у майстри спорту з Криму, то програла, і коли мала сеанс одночасної гри з сімома суперниками.

Спочатку люди кидали мало грошей, бо не знали, чи це не шахрайство. А вже коли інформація про мене розлетілася, почали кидати по 100, по 200 гривень. Бувало і по 1000. Один чоловік навіть поклав 100 доларів.

Майже завжди я грала біля супермаркету, що біля дому. Один раз спробували пограти біля іншого магазину, що ближче до метро, але тоді ще мало хто знав про цю ініціативу, і мене хотіли прогнати. Спочатку попросили відійти подальше, а потім адміністраторка пригрозила, що викличе поліцію. Охоронці супермаркету біля дому в перші дні теж з підозрою ставилися.

Загалом вдалося зібрати 110 000 гривень. 41 000 я віддала у Фонд Притули, 10 000 перерахувала у фонд КМДА, 10 000 передала у 30 бригаду, 30 000 вклала у фонд Дизельшоу, 5 000 перерахувала 28 бригаді у Миколаївську область, 1200 гривень — 112 бригаді.

Зараз почалася школа, гуртки, вже бракує вільного часу. Хіба на вихідних іноді беру участь у різних благодійних заходах.

Я поки не знаю, ким хочу працювати у майбутньому. Раніше хотіла стати дизайнером, потім деякий час мені подобалася професія вчителя, зараз — кондитера. Окрім звичайної роботи, хочу також навчати дітей гри у шашки.

«Роман Луганський»

(18 років)

«Роман» (ім'я на його прохання змінене) виріс під окупацією, закінчив «ЛНРівську» колаборантську школу, але це не завадило йому сформувати чітку проукраїнську позицію і долучитися до громадянського спротиву. Ми зустрілися в кафе 3 травня 2023 року. На той час він прожив на підконтрольній Україні території 10 місяців. Українська «Романа» стала настільки чистою, що ніхто не здогадується, звідки він родом.

Я народився у 2005 році на Південній Луганщині. Коли почалася війна і нас окупували, батьки вирішили не виїжджати. Я б не сказав, що вони проросійські, але і не дуже проукраїнські, якимось так. Мені тоді було 9 років, я вчився у третьому класі і ще нічого не розумів.

До 2019–2020-го наша шкільна програма від нормальної української майже нічим не відрізнялась. Колаборантам було впадло щось переробляти, цим ніхто не займався. У нас була українська мова, українська література, історія України. Це була максимально тупа помилка росіян.

Я б взагалі не сказав, що у школі велася якась сильна пропаганда, це почали робити хіба у 2019 році, і то дуже дубово.

× 21 ×

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](https://kniga.biz.ua)

До того ми святкували 9 травня, але без ексцесів, а тут вони почали у будь-який шкільний захід напихати победобесіе. Один раз послухаеш, другий, але коли вони вдесьте несли одне і те саме, то від цього починало нудити, причому не тільки мене.

У нас були різні вчителі. Проукраїнські чекали на звільнення, але почали виїжджати у 2016–2017 роках, коли зрозуміли, що нічого не міняється. Наша вчителька історії була дуже ватна, вона з 2014 року підтримувала окупацію і, відповідно, дуже іронічно викладала історію України.

Іноді бувало так, що вчителька української розповідала нам одне, потім ми приходили на урок історії і нам розповідали протилежне. Якщо порівнювати з іншими школами міста, то наша була, мабуть, одна з найбільш ліберальних. Там навіть зараз є проукраїнські вчителі, я з ними підтримую контакт.

На школі висіла сепаратистська символіка, на перше вересня вмикали гімн «ЛНР», але його ніхто не співав, просто всі стояли. Виглядало це жалюгідно.

Біля школи росте доволі високе дерево, десь до третього поверху. Одного року вночі перед першим вересня небайдужі учні розмалювали його синім і жовтим кольором. Вранці прийшла дирекція і не знала, що робити. Вони почали мити дерево, але це не допомогло, довелося просто завісити його ганчірками.

Іншого разу мої однокласники роздрукували портрет президента України і повісили його над дошкою у рамочці. Так він провисів, здається один урок, потім прийшла класна керівничка, зняла портрет і бігала по класу як скажена.

Під окупацією моє покоління не дивилося телевізор, ми сиділи у Вконтакте і YouTube, як правило, на російськомовних каналах, але часто українських блогерів та російських лібералів. Такого, щоб хтось упивався Скабеєвою, я взагалі не бачив.

З однокласниками у мене не було якихось великих політичних дискусій, а от із вчителями ми сперечалися часто. Це доволі дивно, бо ми говорили як справжні «укрофашисти», а нам за це нічого не було.

Усе своє життя я прожив у рідному місті, вперше з нього виїхав у 2021 році, щоб отримати український паспорт у Станиці Луганській.

Батьки їздили раніше, у 2015–2016 роках, і розповідали, що до них ставилися дуже погано, як до людей другого сорту, але у 2021 році був великий контраст: «ЛНРівський» кордон, де людей тримають як худобу, а потім ти потрапляєш на підконтрольну Україні територію, де усі привітні і ввічливі, є мобільний інтернет і продукти значно смачніші...

Перед повномасштабним вторгненням Льоня Пасічник оголосив в «ЛНР» евакуацію, нагнітав страх, мовляв Україна нападе на нашу «маленьку Швейцарію». Я їхав у цей момент в автобусі і чітко запам'ятав, що були два типи реакцій — одні просто боялися, а інші виражали острах, перемішаний з радістю і надією.

Тоді ж почали загірбати чоловіків. Тупо приходили на роботу і насильно забирали. Багатьох мені насправді шкода, бо вони не хотіли воювати. У мене на очах один чувак у прямому сенсі тікав від вояк. Не знаю, чи його наздогнали, бо сам я побіг в інший бік. Мені тоді було 17, таких не загірбали, але все ж. Коли я пересувався містом, то всюди бачив тільки жінок: автобус жінок, ринок жінок. Чоловіки сиділи по норах або виїжджали за 30 тисяч рублів кудись у Росію.

До 24 лютого 2022 року у місті майже ніхто не бачив росіян, усі колаборанти були місцевими. Якими б вони не були мудаками, але вони місцеві і їх не сприймали як щось чуже, а після вторгнення приїхали кацапи всіх можливих різновидів. Їх було дуже дофіга.

У перші місяці вони себе максимально добре почували. У них були гроші, вони ними сипали наліво і направо. Могли якийсь дівчині просто так дати 10 000 рублів.

У квітні 2022 року я зрозумів, що начебто Україна тримається, треба діяти. Вирішив зробити проукраїнські листівки, написати такий текст, що промовляв би до людей з нейтральною позицією, які перебувають під дією російської пропаганди — без радикальних гасел на кшталт «смерть москалям» і російською мовою.

Я поділився цією ідеєю з однокласником, що був ще радикальнішим за мене. Він підтримав ідею. Я попросив його тримати усе у суворій таємниці, але на наступну зустріч він привів ще одного проукраїнського хлопця.

На початку травня я набрав у ворді текст, додав український прапор, щоб привернути увагу: написав, що моє місто — це Україна, а далі продовжив російською, що окупанти мають піти, Росія втрутилася у справи незалежної держави, обдурила мешканців Донбасу, посяла громадянську війну, використовує мобілізованих як гарматне м'ясо, прикриває бійню вигадками про нацистів. Я спеціально вжив термін «громадянська війна», аби достукатися навіть до сепарів.

Щоб роздрукувати листівки, ми пішли до ще одного проукраїнського однокласника, у якого був принтер, однак у нього не виявилось кольорових картриджів, тому ми надрукували бо листівок з контурами прапора і розмальовували його олівцями вручну. Пам'ятаю, у якийсь момент у кімнату зайшов батько того чувака, а на підлозі купа листівок. Він подивився на все це, але нічого не сказав. Як не дивно, він був не проти нашої ідеї.

Потім виникло питання, на що клеїти листівки, вирішили використати скотч. Однокласники, яким ми розповіли про нашу ідею, побоялися дати нам скотч, але добре, що хоч не здали нас.

Це була ціла операція, тому що окупанти ходили по місту, як у себе вдома. Вони охороняли різні об'єкти, усе виглядало дуже серйозно і грізно. Ми гуляли вулицями і дивилися, де камери, перевірили, чи окупанти стоять на постах вночі. Виявилось, що місто порожнє, тому вирішили діяти у темну пору. Щоб батьки нічого не запідозрили, ми заздалегідь почали ходити на пробіжки о 4–5 год ранку.

Свою акцію ми запланували на 9 травня, але провели її трохи пізніше. Одяглися у чорне, взяли кепки і маски, зустрілися о третій ночі. Кожен взяв по 20 плакатів і пішов за своїм маршрутом. Домовилися розклеювати листівки неподалік від зупинок, щоб їх побачило якомога більше людей.

Я прийшов на свою першу точку, засів у кущах, а туди якраз приїхали ці виродки і стояли під магазином хвилин сорок. Ходили якись патрулі прямо під моїми кущами, але мене не помітили. Коли росіяни нарешті зайшли у магазин, я вирішив не чекати, підбіг, наклеїв листівку і ще одну через дорогу на зупинці, потім забіг у двір і знову заліз у кущі. Відчинилися двері під їзду, вийшов якийсь максимально зачуханий військовий, подивився на цей напівпрозорий кущ, але мене не побачив. Я наклеїв плакат на трансформаторну будку, бо біля неї стежка до дитячого садочка, відійшов до наступної точки за 50 метрів, озирнувся і побачив чоловіка. Він подивився на листівку і закричав мені: «Ей, ти!». Я почав бігти, але він за мною не погнався. Я дуже сильно перелякався, знов заліз у якісь кущі, трохи посидів, а потім поступово обійшов весь район. У мене ще залишилось кілька листівок, але уже була шоста ранку, і я подумав, що вистачить. Поклав листівку на перехресті і пішов додому. Саме її потім хтось підібрав, сфотографував і виклав у соцмережі.

Мої компаньйони також більш-менш справилися зі своїми секторами, після цього ми почали чекати, поки нас вирахують і заарештують, але цього не сталося. Місцеві пабліки

написали про листівки, десь тиждень там палала істерика, але потім усе вляглося.

На той момент ми діяли абсолютно самотужки, ні з ким не контактували, а потім на одного з нас вийшов наш земляк, який у Києві збирав інформацію про окупантів, і ми виконували його маленькі доручення: прогулювалися на різні локації і розповідали, що там. Ми передали інформацію про велику кількість місць дислокації окупантів, але туди нічого не прилітало, поки не з'явилися гаймарси. Один готель ми фотографували впродовж двох-трьох місяців, надсилали фото на всі можливі боти, бо там кацапів було дуже багато, і нарешті туди таки прилетіло.

Одного разу до мене прийшла міліція. Мама відкрила, побачила, хто це, і відразу зачинила двері. Вона не знала нічого про мою діяльність, хоча здогадувалася. Я почав сильно нервувати, кинувся зносити усе на ноутбучі і в телефоні. Потім підійшов до дверей і почув, що за ними хтось дихає. За якийсь час я вирішив спитати, що вони хочуть, але мені не відповіли. Це мене сильно налякало, я уже почав перебирати різні варіанти втечі, думав, як стрибати з вікна, де ховатися, а потім почув, як до ментів хтось підійшов зі словами: «Пішли, його тут нема». Виявилось, що це була облава на якогось дезертира.

Ще у 2019 році я вирішив, що після школи поїду вчитися на підконтрольну Україні територію, але з повномасштабним вторгненням реалізувати цю ідею стало набагато важче. Батьки сприйняли її як максимальну авантюру, я переконував їх декілька місяців. Мої проросійські родичі навіть хотіли відправити мене на навчання в Росію, але я був ладен їхати куди завгодно, тільки не туди.

У квітні 2022 року я подав заявку на участь у національному мультипредметному тесті, при тому, що не знав ще, де і як його складу. Мені потрібен був український атестат,

і я почав писати по всіх школах на підконтрольній території, щоб мені дозволили здати предмети екстерном. Мене зарахували у рівненську школу. Я провчився там два місяці і отримав український атестат. «ЛНРівський» мені все одно був потрібний. Його видавала сепарка-директорка, і вона спитала, куди я збираюся вступати. Я чесно відповів, що у Київ, і вона, як не дивно, побажала успіхів. Із 20 моїх однокласників на підконтрольну Україні територію поїхало вчитися шестеро. Зважаючи на теперішні обставини, це доволі багато.

Щоб скласти НМТ, мені треба було поїхати у Рівне. Я активно готувався з ранку і до вечора, батьки побачили мою наполегливість і вирішили допомогти з дорогою. 8 липня 2022 року я поїхав через Росію, Балтію і Польщу на підконтрольну Україні територію, склав НМТ і вступив в університет у Київ.

Максимально чітко моя проукраїнська позиція сформувалася, мабуть, після повномасштабного вторгнення. Батьки у мене нейтральні, але з самого дитинства я слухав українську музику. Коли готувався до НМТ, то детально вивчав історію України й українську літературу — не тільки за підручниками, дивився канали «Історія без міфів» та братів Капранових. З літератури мені дуже сподобалася Леся Українка і Михайло Коцюбинський. Поступово я робив для себе висновки і формував світогляд. Ну і плюс я наживо побачив, що це за лайно — росіяни.

Відверто, я не думав, що ми настільки сильно відрізняємось. На Донбасі говорять тією ж російською, просто гекають і шокають, але ми максимально на них не схожі.

У рідному місті українською я не спілкувався. Почав її серйозно підтягувати, коли вчився у рівненській школі, багато читав, дивився і слухав. Бувало, що прокидався вночі і розумів, що думки українською. Мій дядько все життя

був російськомовним, але з початком вторгнення перейшов на українську. Це мене ще більше надихнуло, і коли я приїхав до нього в Київ, то того ж дня повністю перейшов на українську. Після двох тижнів почав доволі впевнено нею говорити.

Уже коли я був на підконтрольній Україні території, ми з другом створили проукраїнський телеграм-канал нашого міста. За перший місяць набрали десь 100 підписників, а потім раптом кількість почала стрімко зростати. Виявилось, що сепари почали у своїх чатах обговорювати наш канал і це зробило велику рекламу. Я їм дуже вдячний за це.

Ми намагаємося постити якісь новини, тримати зв'язок із містом, з людьми, які можуть щось розказати. Зараз там майже 1700 підписників. Деякі зовсім неочікувані для мене, бо я їх знаю особисто і ніколи б не міг подумати, що вони проукраїнські.

Буквально вчора я робив збір на бронік для військового з Луганщини і зібрав необхідну суму всього за вечір. Я був у шоці. Скидалися мої земляки — хтось з еміграції, а хтось питав, чи можна донатити у рублях.